

HỒ XUÂN HƯƠNG và Tiếng Anh

Nhà thơ John Balaban

Thơ Hồ Xuân Hương và những bản dịch tiếng Anh

Còn nhớ, trong lần viếng thăm Việt Nam sau khi cuộc chiến tranh chấm dứt, năm 2000, Tổng thống Hoa Kỳ Bill Clinton đã nhắc đến Hồ Xuân Hương nhân sự kiện cuốn sách “Spring Essence: The Poetry of Ho Xuan Huong” do nhà thơ Mỹ John Balaban biên soạn và dịch sang tiếng Anh. Sách do Copper Canyon Press xuất bản vào tháng 10/2000 tại Hoa Kỳ, trong đó “Spring Essence” là tên gọi của “Bà Chúa Thơ Nôm” Hồ Xuân Hương được tác giả chuyển ngữ sang tiếng Anh trong một tác phẩm viết bằng 3 thứ tiếng: Tiếng Anh, Tiếng Việt và cả chữ Nôm.

Trong cuộc viếng thăm một đất nước “cựu thù” sau chiến tranh Việt Nam, Tổng thống Bill Clinton đã nhắc đến Hồ Xuân Hương trong bữa tiệc với các quan chức người Việt và ông coi John Balaban như một nhà thơ “cầu nối” giữa hai dân tộc.

Hồ Xuân Hương (1772- 1822) là một trường hợp làm thơ bằng chữ Nôm hiếm có trong lịch sử văn chương Việt Nam. Thơ Hồ Xuân Hương ngày nay được nhiều người tìm đọc và thưởng thức vì pha trộn lẫn “ý tục” được diễn tả dưới dạng “chữ thanh” rất ý nhị, pha lẫn cách dùng chữ theo kiểu “tả chân mà lại không phải là... tả chân”.

John Balaban là giáo sư văn chương tại Đại học North Carolina, ông cũng là người nước ngoài đầu tiên dịch ca dao Việt Nam sang tiếng Anh, tiếp đó là tập thơ Hồ Xuân Hương và truyện Kiều.

Phải nói, thơ Hồ Xuân Hương thật “bí hiểm”... với những vần thơ thuộc loại “tự sự”, những ngôn từ rất bình dị nhưng không hiểu sao người đọc cứ bị... ám ảnh bởi những chuyện “thầm kín” của nam nữ.

Tác phẩm về thơ Hồ Xuân Hương của John Balaban

Chẳng hạn như trong bài thơ “Quả mít”, bà nói đến động tác “đóng cọc” lên trái mít cho mau chín vẫn được dân gian thực hiện một cách bình thường nhưng nhà thơ lại khiến người đọc phải... “nghĩ bậy”:

“Thân em như quả mít trên cây
Da nó xù xì, múi nó dày
Quân tử có thương thì đóng cọc
Xin đừng mân mó, nhựa ra tay”

John Balaban đã dịch sang tiếng Anh bằng 4 câu khá mạnh bạo nhưng người nước ngoài chắc hẳn không thể hiểu hết ý nghĩa của thói quen “đóng cọc” lên trái mít cho chảy nhựa, mau chín để ăn được. Cụm từ “pierce me with your stick” không diễn tả hết nghĩa bóng và nghĩa đen của việc... “đóng cọc” trong bản dịch “Jack Fruit”:

“My body is like the jackfruit on the branch:
My skin coarse, my meat thick
Kind sir, if you love me, pierce me with your stick
Caress me and sap will slicken your hands”

Marilyn Chin, một thi sĩ người Mỹ khác cũng có một bản dịch từ tiếng Việt của Hồ Xuân Hương, mang cùng tựa đề “Jack Fruit”. Đây là một trong 5 bài thơ mà bà chọn dịch để người đọc bản xứ có dịp thưởng thức tài làm thơ của “Bà Chúa Thơ Nôm”:

"My body is like a jackfruit swinging on a tree
My skin is rough, my pulp is thick
Dear prince, if you want me pierce me upon your stick
Don't squeeze, I'll ooze and stain your hands"

Để mô tả công việc bình thường của người phụ nữ ngày xưa bên khung cửi với “con cò”, “con suốt”... Hồ Xuân Hương đã khéo léo dẫn người đọc đến chuyện phòng the nam nữ vốn được coi là “vùng cấm” trong thơ văn thời Nho học qua bài thơ “Dệt vải”:

“Thấp ngọn đèn lên thấy trắng phau,
Con cò mấp máy suốt đêm thâu.
Hai chân đạp xuống năng năng nhấc,
Một suốt đâm ngang thích thích mau.

“Rộng, hẹp, nhỏ, to, vừa vặn cả.
Ngắn, dài, khuôn khổ cũng như nhau.
Cô nào muốn tốt ngâm cho kỹ,
Chờ đến ba thu mới dải mau.

Bài thơ “Dệt vải” được Balaban đặt tựa đề là “Weaving at Night”. Tuy nhiên việc đặt tựa đề khi dịch không quan trọng bằng việc diễn tả hết ý của nguyên tác:

“Lampwick turned up, the room glows white.
The loom moves easily all night long
As feet work and push below.
Nimbly the shuttle flies in and out.

“Wide or narrow, big or small, sliding in snug.
Long or short, it glides smoothly.
Girls who do it right, let it soak
Then wait a while for the blush to show

Có người cho rằng thơ Hồ Xuân Hương mang đậm sắc thái của người bị ám ảnh quá nhiều về tình dục. Điều này cũng đúng qua bài “Đánh Đu” với câu kết lấp lửng “Cột nhỏ đi rồi, lỗ bỏ không”.

Tuy nhiên, nếu nhìn tổng thể, bài thơ là cả một bức tranh sống động với những từ láy được gieo vần một cách tài tình như “khéo khéo trồng”, “khom khom cật”, “ngửa ngửa lòng”...

“Tám cột khen ai khéo khéo trồng,
Người thì lên đánh, kẻ ngồi trông.
Trai đu gối hạc khom khom cật,
Gái uốn lưng ong ngửa ngửa lòng.

“Bốn mảnh quần hồng bay phát phới.
Hai hàng chân ngọc duỗi song song.
Chơi xuân ai biết xuân chẳng tá!
Cột nhỏ đi rồi, lỗ bỏ không.

Balaban cũng chơi chữ khá nhuần nhuyễn khi dịch “A boy pumps, then arcs his back / The shapely girl shoves up her hips”. Và bài thơ “Swinging” của ông cũng không kém phần... “gợi hình” với câu kết “Swinging posts removed, the holes lie empty”:

“Praise whoever raised these poles
for some to swing while others watch
A boy pumps, then arcs his back.
The shapely girl shoves up her hips.

“Four pink trousers flapping hard,
Two pairs of legs stretched side by side.
Spring games. Who hasn't known them?
Swinging posts removed, the holes lie empty

Là một phụ nữ tài hoa, có cá tính mạnh mẽ nhưng đời tư lại có nhiều bất hạnh, Hồ Xuân Hương lấy chồng muộn mà đến ba lần đi lấy chồng, cả ba lần đều làm lẽ với các ông Tổng Cóc, quan Tri phủ Vĩnh Tường, và cuối cùng là quan Tham hiệp trấn Yên Quảng Trần Phúc Hiển.

Giai-nhân Dị-mặc – Sự-tích và thơ-tứ Xuân Hương

Có thể thấy Hồ Xuân Hương không phải là một phụ nữ bình thường của thời phong kiến cho nên thơ Hồ Xuân Hương là “tiếng nói uất ức của người phụ nữ” trong một xã hội đa thê của những thế kỷ trước. Ta hãy nghe bà tâm sự trong bài thơ “Lấy chồng chung”:

“Kẻ đắp chăn bông kẻ lạnh lùng,
Chém cha cái kiếp lấy chồng chung.
Năm chừng mười hoạ hay chăng chớ,
Một tháng đôi lần có cũng không.

“Cổ đấm ăn xôi xôi lại hổng,
Cầm bằng làm mướn mướn không công.
Nỗi này ví biết dường này nhỉ,
Thà trước thôi đành ở vậy xong.

Linh Dinh, một thi sĩ người Mỹ gốc Việt, đã chuyển ngữ sang tiếng Anh bài “Lấy chồng chung” với tựa đề "Sharing a Husband" để nói lên một phận người “làm bé” trong cái xã hội “năm thê, bảy thiếp”:

“One under the quilt, one freezes.
To hell, father, with this husband-sharing.
Once in a while, twice a month, maybe,
I might as well not have it.

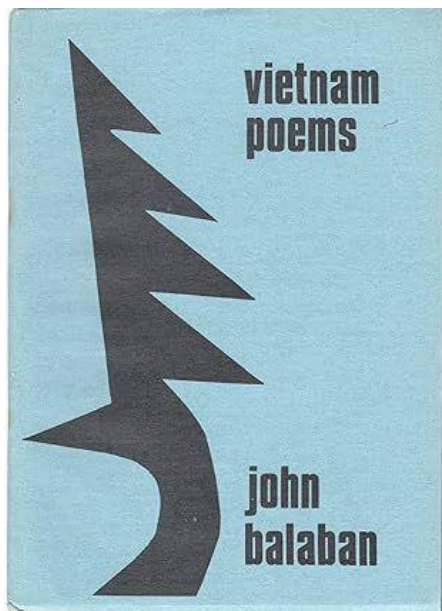
“Trade punches for rice, but rice is moldy.
And work’s work, but I’m working for free.
Had I known things would turn out this way,
I would have settled for being alone!

Một nhà thơ người Việt khác, ông Huynh Sanh Thong, dịch bài thơ “Bánh Trôi Nước” của Hồ Xuân Hương với tựa đề "The cake that drifts in water". Sở dĩ phải dùng nhiều chữ để giải thích món bánh trôi nước vì tác giả biết độc giả Mỹ khó mà hình dung được một loại bánh “quốc hồn, quốc túy” của người Việt:

“My body is both white and round
In water I may sink or swim.
The hand that kneads me may be rough
I still shall keep my true-red heart.

Thật ra thì món “Bánh Trôi Nước” rất đơn giản:

“Thân em vừa trắng, lại vừa tròn,
Bảy nổi ba chìm với nước non.
Lớn nhỏ mặc dù tay kẻ nặn,
Mà em vẫn giữ tấm lòng son

Một tác phẩm khác của John Balaban về Việt Nam

Trở lại với John Balaban, ngoài việc dịch thơ của Hồ Xuân Hương, ông còn thành lập Hội Bảo tồn Di sản Chữ Nôm tại Hoa Kỳ cùng với một dự án “số hóa Hán Nôm” đầu tiên ở Việt Nam. Khi được hỏi về những khó khăn khi dịch thơ của “Bà Chúa Thơ Nôm”, Balaban cười:

“Dịch thơ Việt sang tiếng Anh đã khó, đằng này lại là thơ Hồ Xuân Hương. Do Hồ Xuân Hương hay dùng cách nói lái. Thơ Hồ Xuân Hương không chỉ gây nên sự ngạc nhiên mới của người Mỹ về Việt Nam mà còn giúp chúng tôi tìm thấy một Việt Nam với những tầng sâu văn hóa khác”.

Bản thân ông là nhà thơ nên Balaban cũng sáng tác những vần thơ lục bát bằng tiếng Việt trong thời gian dịch thơ Hồ Xuân Hương:

“Ở bên trời Mỹ vẫn mơ
Nguồn sông còn chảy tình lơ lơi rai
Trăm năm tiếng khéo ngân dài
Trên sông Cổ Nguyệt (*) nhớ hoài Xuân Hương!
(*) Cổ Nguyệt nhìn ra hồ Tây xanh ngát màu sen. Thời gian
sinh sống tại Cổ Nguyệt bên hồ Tây, Hà Nội, là phần đời an
bình nhất của nữ sĩ Hồ Xuân Hương.

“Trăm năm tiếng khéo ngân dài
“Trên sông Cổ Nguyệt nhớ hoài Xuân Hương!

(Thơ lục bát của John Balaban)

Nguyễn Ngọc Chính